

Névtan, fordítás és terminológia

Egy kerekasztal-beszélgetés tanulságai

1. 2014. szeptember 17-én a Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke és Terminológiai Kutatócsoportja, az ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézete, valamint a Magyar Nyelvtudományi Társaság a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Karán Névtan, fordítás és terminológia címmel workshopot rendezett. A Névtan és terminológia című sorozat harmadik konferenciáján előadást tartott VERMES ALBERT PÉTER, SOHÁR ANIKÓ, FÜZESSY TAMÁS, KUSTÁR ZOLTÁN és GERCSÁK GÁBOR. (Az elhangzott előadások anyagának többségét a Névtani Értesítő jelen száma teszi közzé.) A konferencia kerekasztal-beszélgetéssel zárult, melynek anyagát alább adjuk közre. A beszélgetés meghívott résztvevői: DEMECZKY JENŐ, az IBM Magyarország Kft. terminológusa, lektora; IMRI LÁSZLÓ szinkron dramaturg; FARKAS TAMÁS, az ELTE BTK Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszékének munkatársa és LACZKÓ KRISZTINA, az ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszékének oktatója voltak. A beszélgetés moderátora BÖLCSKEI ANDREA, a Károli Gáspár Református Egyetem BTK Nyelvtudományi Tanszékének a munkatársa volt. A kerekasztal-beszélgetés négy főbb kérdés köré csoportosult.

2. Az első kérdés úgy szólt, hogy milyen gyakorlati nehézségek, értelmezésbeli problémák, jogi, illetve egyéb kérdések merülnek fel a tulajdonnevek egyes típusainak fordításaival kapcsolatban a mindennapi munka során. DEMECZKY JENŐ elmondása szerint a kérdést nagyon egyszerűen meg lehetne közelíteni, miszerint tulajdonneveket nem fordítunk. A megvizsgált, több mint egymillió terminust tartalmazó informatikai szaknyelvi adatbázisából több olyan lefordított tulajdonnévre hivatkozott, melyeknél egyértelműen a nemzeti megfelelőt várta a fordításban. Megemlítette továbbá azt a különleges szótárat, amely az e szakmában használt, nem fordítható tulajdonneveket tartalmazza: ezek első helyre kerülnek a fordítást segítő listában. Amennyiben e tulajdonnevek a fordítás során megjelennek, a program felhívja a figyelmet ezek forrásnyelvi alakban való megőrzésére. Kiemelte közülük a nem fordítandó, szabadalmazott, védjeggyel ellátott tulajdonneveket, így a termékneveket is, melyeket kötelezően meg kell tartani eredeti formájukban.

IMRI LÁSZLÓ arra hívta fel a figyelmet, hogy a filmfordításoknál elsősorban a beszélő nevek fordítása okoz gyakorlati nehézséget. Példaként említette a rajzfilmsorozatokban megjelenő szójátékokat, így az általuk javasolt *Hahotomás* alakot, amely a filmben végül *Hahotoma* formában szerepelt. Kételyeit fejezte ki a változtatás magyarázatát illetően: az egyik lehetséges oknak a *Hahotoma* névnek az eredeti, japán közegbe való megfelelőbb illeszkedését tartotta. Hozzáfűzte, hogy a fordítók és a stúdió közötti párbeszéd csekély a szövegkönyv leadását követően, ezért a fordítók utólag csak találgatni tudják a nevek esetleges megváltoztatásának az okait. Gyakorlati nehézségként nevezte meg azt az esetet, amikor a film egy könyv adaptációjaként készül, mivel előfordulhat, hogy egy műnek több magyar fordítása is ismeretes. Ilyen az Alice Csodaországban, amelyben *Cheshire*

Cat, a folyton vigyorgó macska kapcsán felmerült a kérdés, hogy a Kosztolányi-féle *fakutya* formában jelenjen-e meg, habár ez ellentmond a karakterének. Egy másik példaként említi a Dallas című filmsorozatból vett *Sue Ellen > Samantha* nevének alakulását, melynek megváltoztatásában – amennyiben nem városi legendáról van csupán szó – politikai szempont játszhatott közre, féltek ugyanis, hogy az angol eredeti nemkívánatos konnotációkat kelthet a nézőkben (*Sue Ellen*: „SZU ellen”).

FARKAS TAMÁS hangsúlyozta, hogy a fordítás és különösen a nevek fordítása esetében nyelvi, kulturális és a világról való tudásunk alapján lehet e műveletet elvégezni. Ezt a tudást egyrészt a célnyelvi, másrészt a forrásnyelvi közönség oldaláról hordoznia kell a jó szövegnek. Egy másik alapvető problémakörként említette a tulajdonnevek gazdag jelentésszerkezetéből fakadó sajátosságokat. Bizonyos kommunikációs funkciókban, kontextusokban az egyik vagy másik jelentéssík hangsúlyosabb; sok esetben pedig többnek lenne egyszerre szerepe. Mindezt a fordítás az optimális hasonlóság szempontját érvényesítve tudja csak megoldani. A *Vencel tér : Tiananmen tér : Leicester Square* példák is jelzik: nincsenek egyértelmű szabályok arra, hogy miként fordíthatunk. Ugyanakkor bizonyos szempontok vannak, csak ezek is szerteágazóak, és számos típusba sorolhatóak. Ha a fordítást a folyamat felől közelítjük meg, akkor a fordító elsődleges feladata azonosítani a névforma tulajdonnévi vagy közzsói voltát. Ugyan nincsen éles átmenet a két kategória között, valamiféle különbséget mégis láthatunk a tulajdonnév és a közzszo fordítása között. Például ha az angol *Saxon* szóban nem ismerjük fel a 'szász' népvét, az egy történelmi regény vagy film szövegében zavart idézhet elő.

LACZKÓ KRISZTINA elmondása szerint speciális fordítói munkát végez: magyarról fordít magyarra, például informatikai szakmai szövegeket stilizál olvasószekesztőként. Alapvető problémaként említette e szövegek hosszú, akár több ezer oldalas terjedelmét. Elmondása alapján lefordításuk annyi időt venne igénybe, hogy addigra már egy új program tesztelése folyna; éppen ezért a Windows programok ipari fordításban készülnek. Visszatult a DEMECZKY JENŐ hozzászólásában hallott fordítássegítők működésére, azok lényeges szerepére. Ugyanakkor azt is hangsúlyozta, hogy a fordítássegítők elég stabil működése ellenére a szövegen dolgozó 17-18 fordító munkáját mind a terminológia, mind a tulajdonnevek szempontjából szükséges egybeolvasni, lektorálni. FARKAS TAMÁShoz csatlakozva kiemelte az egyes nyelvekhez kapcsolódó szociokulturális háttér, melyet egy fordítónak szem előtt kell tartania. A tulajdonnevek fajtáira vonatkozóan azok komplexitására utalt; a kontinuumjelleg, a tulajdonnevek és a közzszo közötti átmenetet jól tükrözik például a helyesírási szabályzatban is szereplő hónapnevek (ezeket a magyarban közzszoiként, az angolban tulajdonnévként kezelik).

3. A második kérdés a szakmaspecifikus nehézségekre, illetve az előálló problémák kezelésére vonatkozott. DEMECZKY JENŐ a különböző szervezetek neveinek fordítása kapcsán megállapította, hogy a tulajdonnevek fordítása vagy nem fordítása igen összetett kérdés. A programok neveinek lefordítása kapcsán kiemelte a célközönség háttérismereiteinek a fontosságát, amelyet a fordítónak figyelembe kell vennie. Szakmaspecifikus nehézségként hivatkozott a nem bejegyzett, ipari védjeggyel ellátott termékevekre, melyek esetében a fordítónak a kérdéses szoftver típusát tekintetbe véve mérlegelni kell, hogy fordít-e vagy sem. A főleg szakemberek által használt, céges szoftverek esetében az eredeti névformák megtartása a jellemző. Azoknál azonban, amelyeket például Kínában nem ismernek, ismét dönteni kell a lefordíthatóságról.

IMRI LÁSZLÓ gyakori nehézségként tekint a szájmozgásnak és a szótagszámnak az összehangolására; elmondása alapján a kérdéses esetekben a megrendelő vagy a szinkronstúdió dönt, és csak ritkán a fordító. A kiejtéssel kapcsolatos kérdések is nehezítik a munkájukat, erre idézte a magyar hangulatszónak is megfelelő japán *Nana* nevet.

FARKAS TAMÁS a tulajdonnevek azonosításának a problémájára hozta példaként a Trónok harca világából ismert két szereplő, *Robb Stark* és *Havas John* nevét. Származásuk ismeretében – az előbbi egy főúri család sarja, az utóbbi törvénytelen gyermek – különböző műveletet használ a regény fordítója. A fordítói munka során a típus ismerete mellett a név jelöltjével is tisztában kell lennünk. Így *Vak János király* a magyar ismeretanyagunkban *Luxemburgi János*; míg egy cseh regényben szereplő *Nagy Károly* nem a frank uralkodóra, hanem az általunk *Luxemburgi IV. Károly*-ként ismert királyra utal. Tágabb problémakört alkotnak azok az esetek, amikor a magyar kultúrkörben mélyebben gyökerező nevek fordításaival találkozunk. A Szulejmán című török sorozatból vett *Lady Viktória* névkiegészítője az adott korszak magyar vagy legalábbis közép-európai névviselői közegebe nem illik bele. Ilyen esetekben fölmerül, hogy helyettesítsük-e a nevet valamilyen más, a mi névkompetenciánkat kevésbé sértő alakkal. Egy további kérdéskör, mely forgalmazói szempontokat is felvet, a filmcímekhez kapcsolódik, melyek fordítása félrevezető is lehet a megcélzandó nézőközönség szempontjából.

LACZKÓ KRISZTINA felhívta a figyelmet, hogy a helyesírási szabályzat, bár a helyesírással foglalkozik önmagában, az idegen vagy magyar írásmód kérdéskörét is tárgyalja. A fordítást befolyásoló, lényeges szempontok közt nevezte meg a szövegtípus ismeretét, a résztvevői szerepvizonyok felmérését, a nyelvi kontextust és a témát. A beszélő nevek vonatkozóan megállapította, hogy azok többnyire absztraktabb környezetben szerepelnek; ilyenkor érdemes olyan megfelelőt keresni, amely stílusban is visszaadja az eredeti névformát. Hangsúlyozta, hogy az egyes névtípusok fordítása vagy megtartása sok szempontú problémakör, melyet a szövegtani kritériumok szerint lehet tudatosítani.

4. A harmadik kérdés arra irányult, hogy miként lehetne minél jobban megelőzni a hasonló problémák jelentkezését az egyes szakterületeken. IMRI LÁSZLÓ a hosszabb filmsorozatok fordítása során az előforduló nevek pontos listázását emelte ki. A következetesség különösen fontos akkor, ha többen fordítanak egy sorozatot. Előfordulhat ugyanis, mint az a Trónok harca regénysorozat kapcsán történt, hogy ugyanazt a személyt vagy helyet jelölő tulajdonnevek az egyes kötetekben más formákban szerepelnek.

LACZKÓ KRISZTINA szerint a fordítás során különösen fontos mérlegelni, hogy kinek szól az adott mű, és mennyire tudja majd a befogadó azonosítani az adott nevet. A név megfelelő stílusban és kontextuális illeszkedése szintén támogatja a könnyebb azonosíthatóságot. A *Marrakesh* helynéven keresztül mutatta be, hogy az angol átírás a név azonosíthatósága szempontjából célravezetőbb lehetett, mint a magyar *Marrákes* választása. Felhívta a figyelmet arra, hogy a fordítói kérdéskör mögött ott vannak a tulajdonnevek és a szövegek mögötti partitúramodellek; e kettőt kell korrelációba hozni a sikeres fordításhoz.

5. A negyedik kérdés úgy szólt, hogy vannak-e sajátos nehézségek a magyar tulajdonnevek idegen nyelvekre fordításában, és ha igen, ezek miként oldhatók meg.

LACZKÓ KRISZTINA egy nemzetközi konferencián kivetített, magyar nyelvű bibliográfiára és annak szögletes zárójelben közölt angol fordítására hivatkozott, kiemelve a címek fordításának a nehézségeit. Hozzáfűzte, hogy sok esetben az adott név névként való

azonosítása, adott névtípusba tartozásának a felismerése a lényeg. Példaként idézte a *Mai Manó Ház* intézménynévnek egy közelmúltban megjelent útikönyvben szereplő szó szerinti angol fordítását: a fordító nem ismerte fel, hogy a *Mai Manó* személynév.

FARKAS TAMÁS elmondta, hogy bármely két nyelv, illetve kultúra közötti fordításnál fennállnak a nevek fordításával kapcsolatos problémák, csak talán magyar szempontból jobban érzékeljük ezeket. Példaként említette Örkény István Egy magyar író dedikációi című rövid, elképzelt dedikációkból álló egypercesének címzettjeit és aláírásait. A *Bia-torbágyi Blumfeld Móric* vagy *Tá. Dé. Vé.*; *Ella, Bella, Karolina, Cucus* típusú neveket nagyon nehéz a fordításban visszaadni. A magyarra való fordítás konkrét nehézségei között kiemelte ékezetes betűinket és a névsorrend kérdését. A sajátos magyar asszonynév-képző fordítási problémájára FARKAS TAMÁS mellett DEMECZKY JENŐ is felhívta a figyelmet. BÖLCSKEI ANDREA hozzáfűzte, hogy érdemes az ilyen típusú neveket a jelentés oldaláról megközelíteni: derüljön ki a lefordított névről, hogy férjezett nőt jelöl.

6. A konferenciát és a kerekasztal-beszélgetést követő zárszóban FARKAS TAMÁS a „Mindent fordítunk és mindenki fordít” klasszikust idézte, melyet kiegészített „a rendszert nagyon rövid határidővel” gondolattal. Az utóbbit az egyik alapproblémaként nevezte meg a rengeteg más szempont mellett, amelyek között valahogyan boldogulni kell a tényleges fordítói munka során. Utalt arra a konferencián többször is említett közvélekedésre, hogy „tulajdonnév az, amit nem fordítunk”. Alapvetően két tudományterület érinti e kérdéskört: a névtan és a fordítástudomány; e konferencián a műszaki területek terminológiája is megerősítette e megközelítést, ugyanakkor az elhangzott példák és nehézségek a kérdéskör összetettségéről, problematikus voltáról adtak számot.

HAJDÚ ANNA
Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

ANNA HAJDÚ, Onomastics, translation and terminology. The conclusions of a round-table discussion

The paper presents the most important ideas debated at a round-table discussion in a workshop held on 17th September 2014 entitled Onomastics, translation and terminology. The participants invited into the discussion were Jenő Demeczky terminologist (IMB Hungary Ltd.); László Imri dubbing editor; Tamás Farkas and Krisztina Laczkó linguists (ELTE BTK); the event was moderated by Andrea Bölcskei (KRE BTK). The four topics examined included: (i) what are the practical difficulties, possible problems in interpretation, legal questions, etc. arising in connection with the translation of the distinct types of proper names in everyday work; (ii) what the profession-specific problems of the field are and how they are managed by the representatives of the different professions; (iii) how the appearance of such problems can be avoided effectively in each concerned profession; (iv) how can problems connected to the translation of Hungarian proper names into foreign languages be solved.